

העשרה¹

השפעת הזרם הרומנטי על הלאומיות

הרומנטיקה היא זרם תרבותי אשר התפתח באירופה בשליש הראשון של המאה ה-19 ואשר תרם להתפתחותה של תפיסה לאומית חדשה- הלאומיות הרומנטית. לתפיסה זו נמצאו תומכים בקרב כל קבוצות הלאום באירופה והיא זכתה להשפעה ניכרת במיוחד בקרב דוברי הגרמנית והפולנית. בפרק זה נעמוד על עיקרי התפיסה הרומנטית, נבחן את השפעתה של תפיסה זו על המחשבה הלאומית ואת ביטוייה הייחודיים בגרמניה ובפולין. כמו כן נראה מדוע היא זכתה לאהדה ניכרת דווקא בקרב דוברי הפולנית והגרמנית.

1. מהי רומנטיקה?

המחשבה הרומנטית, כמו גם התפיסה הלאומית, התפתחה בתגובה לשינויים שהתרחשו באירופה בתחומי החיים השונים, על רקע תהליכי העיור והתיעוש. אלא שבניגוד לתפיסה הליברלית ולתפיסה הליברלית-אתנית, המחשבה הרומנטית לא שאפה לשנות את ההסדרים הקיימים, כך שיתאימו לשינויים שהתרחשו, אלא שאפה לשמר את המצב הישן ואת הערכים הדתיים והחברתיים שנלוו אליו. כדי לבחון את התפיסה הרומנטית נרחיב על כמה מביטוייה המרכזיים²:

1 (א) זיקה אל הטבע ואל הטבעי

התפיסה הרומנטית ראתה בטבע על מרכיביו השונים - ההרים, היערות, והנחלים, שיד אדם לא נגעה בהם - כאידיאל. נופי הטבע, צליליו וריחותיו נתפסו כחלק ממצואות טהורה, מקורית, נצחית, הרמונית ומאוזנת, אשר נודעה לה השפעה מרגיעה על נפש האדם. לעומת זאת, אנשי הזרם הרומנטי ראו בכל דבר שהוא מעשה ידי אדם, ובכלל זה המדע, כהתערבות בטבע וכפגיעה בכל מה שהוא מייצג: התעשייה והנוף העירוני נתפסו כניגוד מעורר סלידה של הנוף הטבעי.

1 (ב) געגוע לתקופה שחלפה

התפיסה הרומנטית האמינה, שבימים עברו בטרם הופעת הערים והתעשייה, היה אורח חיהם של בני האדם טבעי, ובשל כך היה גם טהור יותר. מבנה החברה הפיאודלית נתפס כאורח חיים הרמוני שהיה ראוי לבני האדם להמשיך לחיות לפיו, מפני שבמשטר זה כל בני האדם ידעו את מקומם בחברה ונהנו בו מביטחון בסיסי בחייהם. תהליכי המודרניזציה, ולעיתים קרובות גם השינויים באורח החשיבה שנלוו אליהם, נתפסו כתהליכים בלתי טבעיים המשבשים את ההסדרים החברתיים הראויים והטבעיים. הגעגועים לימי הביניים באו לידי ביטוי בתחומי חיים שונים. כך למשל, עסקו יצירותיהם של ציירים, סופרים ומשוררים רומנטיקנים בנושאים הלקוחים מימי הביניים, כמו טירות וקרבות אבירים, נבנו מבנים אשר עיצובם הארכיטקטוני הושפע מהסגנון הגותי של הכנסיות שנבנו בימי הביניים ועוד.

1 (ג) הדגשת ההבדלים המייחדים בני אדם וקבוצות אנושיות

התפיסה הרומנטית לא דחתה במפורש את עקרונות תנועת ההשכלה, אך במובנים רבים עמדה בניגוד להם. בעוד שההשכלה ניסתה לגלות באמצעות ההיגיון, עקרונות אוניברסליים בתחומי חיים שונים, כמו במדע

¹ פרק זה הוא פרק העשרה לספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול; היי סקול).
² מקור המושגים רומנטיקה וקלאסיקה בעת העתיקה: רומנטיקה- המילה רומן ציינה את בני העם הרומאי, אשר חיו ברובם בכפרים ונתפסו בדרך כלל כאנשים פשוטים ורגשיים; קלאסיקה- המילה קלאס ציינה את בני האצולה הרומית, אשר חיו ברובם בערים ונתפסו בדרך כלל כאנשים מתוחכמים ורציונליסטיים.

ובהסדרים החברתיים, הדגיש הזרם הרומנטי את הייחודיות של כל אדם על רגשותיו, מחשבותיו ומבנה אישיותו, אשר, כך האמינו, אינם ניתנים להבנה באמצעות ההיגיון וההכללות האוניברסליות. בעוד שתנועת ההשכלה ראתה בכל בני האדם כמי שנולדו שווים והדגישה את המאפיינים הדומים לכולם, הדגישה הרומנטיקה את מאפייניהם הייחודיים של קבוצות אנושיות שונות. הזרם הרומנטי ייחד חשיבות רבה לתרבות, ללשון, למנהגים, ללבוש ולאמונות הנפרדות שהתפתחו בכל קבוצה אנושית. הרומנטיקה הניחה שהתרבויות האנושיות השונות התפתחו במשך אלפי שנים, כתוצאה מתהליכים היסטוריים נפרדים ומחיים בנופים טבעיים שונים, ולכן ראתה בתרבויות השונות כתופעה טבעית אשר יש לשמרה. בשל כך הוקדשה תשומת לב מחקרית ואמנותית רבה לפולקלור העממי³. תומכי הזרם הרומנטי נטו להאמין שכדי להכיר את עולמו הפנימי והחברתי של כל אדם אין להסתפק בהנחות יסוד ליברליות אוניברסליות, כמו שאיפת האדם לחירות ולשמירה על קיינו, אלא יש להכיר את המסגרת הפולקיסטית הסגורה והייחודית, שבה התעצבה נפשו בהשפעת הטבע המקומי, התהליכים ההיסטוריים, התרבות הפנימית וקשרי הגומלין שבין האדם לסביבתו החברתית.

שימו לב!

למרות שהתפיסה הרומנטית מבליטה את הייחודיות של אדם ושל כל קבוצה אתנית, היא אינה קובעת היררכיה בין בני האדם ובין הקבוצות האתניות. כלומר, היא אינה קובעת שמאפיינים של קבוצה אתנית אחת עדיפים על מאפייניה של קבוצה אתנית אחרת, אלא שהכרת המאפיינים הייחודיים של הקבוצות האתניות תאפשר ליצור תנאים טובים יותר להתפתחותן של הקבוצות האתניות השונות ולהתפתחותן של כל אדם בקבוצתו.

1 (ד) הבלטת הרגש

התפיסה הרומנטית הניחה כי לכל אדם ולכל קבוצה אנושית ישנה חוויה רגשית ייחודית, אשר אינה ניתנת להסבר מילולי באמצעות ההיגיון האוניברסלי המשותף לכל בני האדם. אמנים רומנטיים ניסו לתאר חוויות רגשיות שונות באמצעות מוזיקה, שירה, ספרות וציור.

משנתו של הרדר

יוהן גוטפריד הרדר (1744 - 1803) היה הוגה גרמני אשר תרם רבות לעיצובה של התפיסה הרומנטית. הרדר סבר כי ניתן לגלות את ייחודיותה של התרבות הגרמנית רק מתוך ניתוק מתרבויות זרות, ובייחוד מהתרבות הצרפתית, אשר נהנתה באותם הימים מהשפעה ניכרת על בעלי ההשכלה באירופה. לפיכך, לפי הרדר, יש לבטא את הייחודיות הגרמנית בכל דרך אפשרית במדע ובאמנות: בספרות ובשירה- על ידי כך שמשוררים וסופרים גרמנים ישתמשו בעבודתם בשפה הגרמנית; בציור- על ידי כך שציירים גרמנים ישקפו ביצירותיהם את הטבע הגרמני; ובמחקר ההיסטורי- על ידי כך שהיסטוריונים גרמנים ימקדו את עבודתם המחקרית בחקר ההיסטוריה הגרמנית, במיוחד זו של ימי הביניים, שבה על פי תפיסתם, פרחת התרבות הגרמנית המקורית והטבעית.

³ המושג פולקלור נובע מצירוף המילים פולק ו-לור בגרמנית, שמשמעותן בעברית סיפור עממי: משמעות המילה פולק בעברית היא עם. מושג זה נועד לתאר את התרבות שהתפתחה בשכבות העממיות הנמוכות, בעיקר באזורים הכפריים, אשר המודרניזציה לא חדרה אליהם, והודות לכך הצליחו לשמור על "טוהרם" התרבותי; משמעות המילה לור בעברית היא סיפור.

2. הלאומיות הרומנטית

הלאומיות הרומנטית היא הביטוי הפוליטי של התפיסה הרומנטית. סוג זה של לאומיות מהווה למעשה שילוב בין שתי תפיסות שונות: התפיסה הלאומית והתפיסה הרומנטית. כלומר, הלאומאים הרומנטיים שאפו להקמת מדינה אשר תבטא את המאפיינים התרבותיים ואת ערכי היסוד העממיים-טבעיים ותגן עליהם מפני חדירה תרבותית זרה. **שילוב התפיסה הלאומית עם התפיסה הרומנטית העניק משמעות חדשה להיבט הליברלי של הלאומיות:** הלאומיות לא מיקדה את מאמציה בשחרור הפרט מפני שלטון עריץ שפגע בזכויותיו, כבתפיסה הלאומית הליברלית, ואף לא נועדה לשחרר את הקבוצה האתנית מפני שלטון זר, כבתפיסה הלאומית הליברלית-אתנית. מטרתה הראשונה במעלה של תפיסה לאומית זו הייתה להגן על התרבות האתנית-פולקיסטית מפני חדירה תרבותית זרה, וזאת מבלי לוותר על יעדי השחרור הליברליים של הלאומיות.

3. הלאומיות הרומנטית בגרמניה

אחד ההוגים המרכזיים אשר השפיעו באופן משמעותי על התפתחות התפיסה הלאומית הרומנטית בגרמניה היה הפילוסוף הגרמני יוהן גוטליב פיקטה (1762 - 1814). פיקטה ייחס לתרבות הגרמנית איכויות ייחודיות המצויות רק בה, ואשר באמצעותן יש בכוחה של התרבות הגרמנית להביא קידמה לאנושות כולה. על פי תפיסתו יש לשמר ולטפח איכויות אלה באמצעות חינוך, אשר יעביר את הערכים התרבותיים לדורות הבאים, ובאמצעות סגירות תרבותית שתסייע למנוע את חדירתן של השפעות תרבותיות זרות. פיקטה טען שכדי להגן על התרבות והיצירה האופייניים לעם הגרמני יש צורך בהקמת מדינה סגורה, אשר תנתק את העם הגרמני משאר העמים, אפילו בתחום הכלכלי- למעט מקרים חריגים, פיקטה התנגד למסחר הבינלאומי מפני שטען שהוא פוגע בבידוד התרבותי הגרמני, שבלעדיו לא תוכל התרבות הגרמנית להתפתח באופן טבעי. פיקטה אף טען שיש להגביל באופן חוקי את החופש של בני האדם לנסוע מארץ לארץ. פיקטה סבר שסגירות זו הכרחית כדי להגן על רוח הפולק הגרמנית ובכך לאפשר את פריחתה של התרבות הגרמנית.

העשרה נוספת אגדות האחים גרים

דוגמה בולטת לניסיון להתחקות אחר התרבות הפולקיסטית בגרמניה היא עבודתם של האחים יעקב ווילהלם גרים. האחים גרים ערכו מחקרים מדעיים בתחומים שונים הנוגעים לשורשי הלשון והתרבות הגרמנית בעת העתיקה ובימי הביניים.

יותר מכל ידועים האחים גרים הודות למפעל איסוף אגדות העם הגרמניות והעלאתם על הכתב. במסגרת מפעל זה אספו אגדות עממיות שסופרו על ידי אוכלוסיית הכפרים והעיירות שהמודרניזציה טרם חדרה אליהם. האחים גרים שאפו להתחקות באמצעות מפעל זה אחר שורשי התרבות והלשון הגרמנית הקדומה, מתוך מטרה לחזק את רגש הזהות הלאומית בקרב דוברי השפה הגרמנית. בתוך האגדות שפורסמו על ידם נכללו כאלה שהפכו עם השנים לסיפורי ילדים מוכרים בעולם כולו ובהם: **כיפה אדומה, אצבעוני, ראפונזל, הנסיך-הצפרדע ועוד.**

4. הלאומיות הרומנטית בפולין

פסל להנצחת אדם מיצקביץ; קרקוב, פולין. (fotolia)

הלאומיות הפולנית החלה להתפתח, בראשית המאה ה-19, כתוצאה משני גורמים עיקריים: העובדה שפולין חדלה מלהתקיים כמדינה עצמאית החל מסוף המאה ה-18 (אדמותיה ותושביה חולקו בין שלוש מעצמות: פרוסיה, אוסטריה ורוסיה), ובגלל ההתפתחויות

המחשבתיות שהתרחשו במערב אירופה, ואשר הופצו על ידי צבאות נפוליאון. אולם, מכיוון שפולין לא הייתה שותפה לתהליכים החברתיים והכלכליים שהביאו מלכתחילה לעליית הלאומיות במערב אירופה, הלאומיות הפולנית לא הייתה בעיקרה תופעה עממית נרחבת, אלא הייתה בעיקר תפיסה שדיברה אל ליבותיהם של בני מעמד האצולה, אשר היו מעורים יותר בתהליכים שהתרחשו בפוליטיקה האירופית.

הגל הראשון של הלאומיות הפולנית היה גל רומנטי. כשאר נציגיו האמנותיים של הזרם הרומנטי באירופה, עסקו גם נציגיו האמנותיים של זרם זה בפולין בתיאור הטבע הטהור, שיד אדם לא נגעה בו, ובתיאור דמויות שנלקחו מימי הביניים ובהם אצילים, אבירים, וכפריים אשר סימלו את ימי השיא והזוהר של ממלכת פולין האבודה. הדמויות שתוארו ביצירות אלה הוצגו כדמויות המתקיימות בהרמוניה אידיאלית עם הטבע ועם שאר בני האדם.

יחד עם זאת, למרות דמיון בסיסי זה שבין הלאומיות הרומנטית בפולין לבין שאר ארצות אירופה, קמו בקרב הלאומאים הרומנטיקנים בפולין משוררים וסופרים אשר תרמו בסגנון כתיבתם הייחודי להתפתחותו של גוון לאומי רומנטי פולני ייחודי. המשוררים אָדָם מִיֶּצְקֵבִיץ' וִיִּלְיוֹשׁ סְלוֹבְּצְקִי היו שניים מהכותבים הידועים ביותר של השירה והסיפורת הרומנטית בפולין (בסוף הפרק ניתן למצוא קטעים מכתביהם). בכתביהם ביטאו משוררים אלה לא רק את יפי הטבע הפולני, אלא גם היבטים דתיים קתוליים, שלא התקיימו בזרם הרומנטי הגרמני. אדמת פולין הוצגה כאדמה קדושה אשר ראוי למות למענה מות קדושים. סבלה של פולין הושווה לסבלו של ישו הנוצרי, שבסבלו כיפר על חטאי בני האדם, ובדומה לתחיית ישו הוצגה תחיית פולין העתידית כמאורע שיגאל משֶׁעֶבֶד לא רק את בני העם הפולני, אלא את כל עמי אירופה.

5. השפעת הרומנטיקה על הלאומיות

תהליך אימוץ הלאומיות בקרב עמי אירופה התרחש במספר שלבים עיקריים:

5 (א) אימוץ התפיסה הלאומית הליברלית

בתחילה התקבלו כיבוישי הצבא הצרפתי בראשות נפוליאון בהתלהבות רבה בקרב אוכלוסיית הארצות הכבושות. עקב כך אימצו רבים מתושבי ארצות אלה את התפיסה הלאומית הליברלית, אשר הבטיחה להם חירות ונתפסה ככוח משחרר משלטון מדכא.

5 (ב) התנגדות לכיבוש הצרפתי

עם התמשכות הכיבוש הצרפתי וההבנה, שכיבוש זה משרת בראש ובראשונה את צרכיה של צרפת, ולא את ערכיה האוניברסליים של הלאומיות הליברלית, החלו תושבי הארצות הכבושות לפתח תפיסה לאומית, אשר הייתה מבוססת בעיקרה על שאיפה להשתחרר מהכיבוש הצרפתי. שאיפות שחרור אלה לא הדגישו עוד את ההיבט הליברלי של הלאומיות, אלא את ההבדלים האתניים שבין הכובשים הצרפתים לבין העמים שנשלטו על ידם.

5 (ג) השפעת התפיסה הרומנטית על הלאומיות

התפיסה הלאומית הרומנטית לא התפתחה רק בקרב דוברי הגרמנית והפולנית, אך אומצה בעיקר על ידם. סיבת הדבר נעוצה במידה רבה במציאות הייחודית שבה היו שרויים עמים אלה במחצית הראשונה של המאה ה-19. עמים אלה היו מפוצלים בין מסגרות מדיניות נפרדות, אשר נאבקו בשאיפותיהם הלאומיות: דוברי הגרמנית היו מפוצלים בכ-40 יחידות מדיניות נפרדות ודוברי הפולנית היו מפוצלים בשלוש יחידות מדיניות נפרדות (פרוסיה, הקיסרות הרוסית והאימפריה האוסטרית). עובדה זו מבדילה את הלאומיות הרומנטית משאר התפיסות הלאומיות שהתפתחו באירופה במאות ה-18 - 19, ואשר כל אחת מהן נאלצה להתמודד רק עם גורם אחד של התנגדות: הלאומאים הצרפתים- עם המלוכה הצרפתית; האיטלקים, הצ'כים וההונגרים- עם האימפריה האוסטרית.

כתוצאה מכך, הלאומאים הגרמנים והפולנים פיתחו תפיסה לאומית אשר הדגישה את תחושת הזיקה הפנימית בין חברי הקבוצה, וזאת בנוסף לצורך להיאבק בגורם ההתנגדות החיצוני. בשל כך פיתוח הזיקה הפנימית התבסס על הדמיון התרבותי, שהתקיים בין חברי הקבוצה ואשר נתפס כדמיון טבעי, ועל הדגשת ההבדלים התרבותיים שבין חברי הקבוצה לבין גורמי ההתנגדות החיצוניים.

העשרה נוספת

הלאומיות הרומנטית כתופעה אנטי צרפתית

התפיסה הלאומית הרומנטית ביטאה התנגדות לשליטה הצרפתית באירופה לא רק במובן הצבאי (על רקע כיבושי נפוליאון) אלא גם במובן התרבותי. השפה הצרפתית נהנתה מדומיננטיות בתרבות האירופית בראשית המאה ה-19, שנשבה לתרבות גבוהה שהייתה ידועה לחובבי ספרות ולמשכילים ושימשה דיפלומטים ברחבי היבשת. לכן, מכיוון שהלאומיות הרומנטית שאפה להגן על התרבות האתנית-פולקיסטית מפני חדירה תרבותית זרה, מיקדו הלאומאים הרומנטיקנים את מאבקם בחדירת התרבות הצרפתית. עובדה זו עוררה במהלך השנים מחלוקת בין ההיסטוריונים: בשל התנגדות הלאומאים הגרמנים לתרבות הצרפתית, ובשל העובדה שהתרבות הצרפתית נתפסה כמייצגת את הערכים האוניברסליים, היו היסטוריונים שהניחו כי הלאומיות הרומנטית שללה באופן עקרוני את הרעיונות האוניברסליים והליברליים. אולם כיום, רוב ההיסטוריונים דוחים תפיסה זו, בעיקר מכיוון שחלק ממיצגי הזרם הרומנטי לא דחו, ולעיתים אף אימצו, את עקרונות תנועת ההשכלה.

שימו לב!

קיים דמיון רב בין היעדים שמציבה התפיסה הלאומית הליברלית-אתנית והתפיסה הלאומית הרומנטית. שתי תפיסות לאומיות אלה, אשר התפתחו בראשית המאה ה-19, שאפו לממש גם יעדים ליברליים וגם יעדים אתניים. ההבדל שבין גישות לאומיות אלה ניכר בהדגשים שכל אחת מהן נוטה להבליט בשאיפותיה: הגישה הלאומית הרומנטית נוטה להדגיש יותר את ההיבט האתני בעוד הלאומיות הליברלית-אתנית נוטה להדגיש יותר את ההיבט הליברלי.

בקצרה – מה למדנו בפרק זה?

- עיקרי המחשבה הרומנטית: שאיפה לשמר את המצב הישן ואת הערכים הדתיים והחברתיים שנלוו אליו.
 - ביטוייה המרכזיים של המחשבה הרומנטית הם:
 - ✓ זיקה אל הטבע ואל הטבעי.
 - ✓ געגועים לתקופה שחלפה.
 - ✓ הדגשת ההבדלים המיוחדים בני אדם וקבוצות אנושיות.
 - ✓ הבלטת הרגש.
- עיקרי הלאומיות הרומנטית: הלאומיות הרומנטית היא הביטוי הפוליטי של התפיסה הרומנטית. הלאומיות הרומנטית הדגישה את התרבות האתנית (הפולקיסטית), שהתפתחה בהקשר טבעי והיסטורי ייחודי. הלאומיות הרומנטית שאפה להגן על תרבות זו מפני חדירה תרבותית זרה. ייעודה המרכזי של

מדינת הלאום, אותה שאפה הלאומיות הליברלית להקים, היה להגן על תרבות הפולק, תוך שיחזור ממנים תרבותיים פולקיסטיים.

הגורמים שהובילו לעליית הלאומיות הרומנטית: לאומיות זו התפתחה בעיקר בגרמניה ובפולין- ארצות שסבלו מפיצול מדיני. בשל הניתוק המדיני שבין חברי קבוצת הלאום פנו הלאומאים בגרמניה ובפולין לחיזוק הזיקה הלאומית הפנימית על ידי הדגשת ההיבטים התרבותיים המשותפים והפיכתם למיתוסים לאומיים מגבשים.

קטעי מקור

קטע מספר 1 - ההיסטוריון דיוויד תומסון⁴

"...רצה המקרה וגרמניה נהנתה בזמנה מתחייה תרבותית גדולה, ויכולה הייתה לטעון, בצדק, לבכורה למוזיקאים, לאנשי העט ולהוגי הדעות שלה. זו הייתה תקופתם של בֶּטְהוֹבֶן, גֶּתֶה שִׁילֶר, קֶאָנְט וְהֶגֶל. עובדה זו אפשרה לגרמניה להדיר- במאה ה- 19 את צרפת מעליונותה התרבותית וממנהיגותה האינטלקטואלית, שמהן נהנתה במאה ה- 18. הפילוסופים הֶרְדֵּר ופִּיֶטֶר לימדו את הגרמנים להוקיר ולקדש את 'רוח העם', את האופי הלאומי המיוחד, שאותו הציגו כיסוד כל תרבות טובה וציוויליזציה... התמיכה האינטלקטואלית העיקרית בתחייתה של פרוסיה ובצמיחת הלאומיות בגרמניה נבעה מן האוניברסיטה החדשה של ברלין, העיר שכבש נפוליאון אחרי נצחונו בֶּנֶה. באוניברסיטה זו הרצה ג' ו' פ' הגל פילוסופיה חדשה של מרות ושל כוח המדינה, ותורתו צודדה לבבות של הוגי דעות רבים בגרמניה, באיטליה ואף באנגליה במרוצת המאה ה- 19..."

קטע מספר 2 - אמנות ורומנטיקה - ההיסטוריון יעקב טלמון על ההיבט המוזיקלי של התפיסה הרומנטית⁵

"...כוח ההשראה העצום של המוזיקה, יכולתה לפעול על הנפש באורח סוגסטיבי⁶ במישרין, שלא באמצעות מילים, ולהעביר מגוון רחב של רשמים, רגשות ומחשבות. כל אלה עשו את המוזיקה לאמנות האידיאלית של הרומנטיקה. כל משורר וצייר חלם להגיע לאפקט של המוזיקה. הוא האמין שבכוח המוזיקה אפשר לחדור אל חביוני היקום ולהשתחרר מן הכבלים המונעים את האדם מלהינשא למרומים..."

קטע מספר 3 - אמנות ורומנטיקה - מכתבי הרומנטיקן הבריטי וויליאם בלייק⁷

"...ואת כל אמנויות החיים הפכו לאמנויות המוות. שעון החול סר חנו מפני שמלאכתו הפשוטה הייתה כמלאכת החורש, וגלגל המים, המעלה מים אל הבורות, שובר ונשרף באש מפני שמלאכתו הייתה כמלאכת הרועה; ובמקומם הומצאו גלגלים מורכבים, גלגל לפנים מגלגל, להביך את הנוער בבואם ובצאתם ולקשור לעמל של יום ולילה... את המוני הנצח, כדי שישייפו וימרקו נחושת וברזל שעות על שעות, בעבודה מפרכת שתכליתה נעלמת מהם: עד שהם מבלים את ימי החכמה בעבודה של עצבון כדי להוציא פת לחם זעומה, ובבערותם הם רואים חלק קטן וסבורים בו שהוא הכול, וקוראים לו דוגמה ומופת, ועיניהם טוחות מראות את כל האורחות הפשוטים של החיים..."

⁴ מעובד מתוך: דיוויד תומסון, שם, עמ' 115.

⁵ מעובד מתוך: יעקב טלמון, שם, עמ' 143.

⁶ סוגסטיה = מושג מתחום הפסיכולוגיה שמשמעותו היא הכוח להשפיע על אדם ולגרום לכך שישאף למלא את רצונותיו של האדם המשפיע ללא ערעור.

⁷ מעובד מתוך: יעקב טלמון, שם, עמ' 141.

קטע מספר 4 - אמנות ורומנטיקה - מכתבי הרומנטיקן הגרמני יוהן וולפגנג פון גתה⁸

"...ידידי - אומר וְרַתֵּר - כשעיני מעולפות, והעולם מסביבי והשמים בנפשי כדמות אישה אהובה - אז חשוב לעיתים בערגה: הו, אילו אך יכולת להביע זאת, אילו יכולת להפיח מקרבך אל הנייר הזה את החי בקרבך בכל מלואו וחומו, כדי שיהיה ראי לנשמתך..."

קטע מספר 5 - חוזר שפרסם יעקב גרים בשנת 1815 בבקשת סיוע באיסוף שירת עם גרמנית⁹

"...לאחרונה נוסדה חברה המבקשת לפרוש זרועותיה בכל רחבי גרמניה, ואשר שמה לה למטרה להציל ולאסוף את כל השירים והאגדות ששרדו בקרב בני העם הגרמני הפשוט. מקצה אל קצה מבורכת עדיין מולדתנו בנכס זה, אשר הנחילו לנו אבותינו... בלא חקירה מדוקדקת יותר לא יהיה אפשר להבין הבנה מעמיקה את המקורות האמיתיים והעתיקים של שירתנו, את ההיסטוריה שלנו ואת שפתנו. כשמטרה זו לנגד עינינו אנו מבקשים...: ...שירי עם וחרוזים ששרים במועדים שונים... אגדות בשפה המדוברת, במיוחד מעשיות רבות של ילדים ואומנות, על ענקים, על גמדים, על מפלצות, על בני מלך שכושפו והוסר כישופם, על שדים, על אוצרות וחפצים ממלאי משאלות, וגם על אגדות מקומיות שיש בהן כדי להבהיר מאפיינים מקומיים כלשהם (כמו הרים, נהרות, ימות, ביצות, טירות חרבות...)... חגים עממיים, מנהגים, מסורות ומשחקים... אמונות תפלות ברוחות, בשדים ובמכשפות... פתגמים, ניבים מיוחדים, משלים, צירופי מילים..."

...חשוב ביותר לאסוף את החומר הזה תוך נאמנות למקור מפי המספרים, עד כמה שאפשר בלשונם הם, בלא כחל ובלא סרק, בפירוט ובדיוק מירביים... [חומר מעין זה] נתברכו בו ערי השדה יותר מן הערים הגדולות, ועוד יותר מהן הכפרים, ובין הכפרים בראש ובראשונה הכפרים השקטים והנידחים, השוכנים ביערות ובהרים. כך גם נשתמרה שירת העם יותר בקרב מעמדות מסוימים כמו רועים, דייגים וכורים, ויש לחקור ולדרוש במיוחד אצל אלה ואצל זקנים, נשים וילדים, ששמרו אותם ברעננות בזיכרונם..."

קטע מספר 6 - מכתבי הוגה הדעות הגרמני יוהן גוטפריד הרדר¹⁰

"...בדרך כלל אנו חושבים רק בשפה בה חונכנו, שבה קלטנו לראשונה את הרגשות הפנימיים ביותר, שבה אהבנו, חלמנו ובהקיץ. היא היקר לנו מכל, היא שפת הנפש שלנו. ובכל זאת, אין היא מונעת אותנו מללמוד גם שפות אחרות, אם עתיקות אם חדשות, ולהכיר את יופיין ולהיות מסוגלים לאסוף מכולן את אוצרות הרוח. אדם נאור בן ימינו חייב לנהוג כך, ובלבד שינצור שפת מולדת אחת. על גזע העץ הזה ירכיב הכול - תחת ענפיו נולד, ותחתיהם עליו לחיות ולמות. אדם שקיפח את נפש המולדת שבו, קיפח את עצמו ואת העולם שסביבו..."

קטע מספר 7 - הרדר מבקר את ניסיונו של הקיסר האוסטרי לכפות את השימוש בשפה הגרמנית (הדיאלוג דמיוני)¹¹

"...ב: האם קיים דבר מה הקרוב יותר ללבו של עם, ובפרט של עם נעדר תרבות, מאשר שפת אבותיו? בשפה זו חי כל אוצר מחשבותיו על המסורת, ההיסטוריה והדת והכללים הבסיסיים של חייו, כל לבו ונשמתו. ליטול מידי עם שכזה את שפתו או להשפילה, פירוש הדבר ליטול ממנו את הנכס בן האלמוות היחיד שברשותו, הנמסר מידי הורים לילדים. א: ואף על פי כן, יוזף הכיר כמה וכמה מעמים אלה מקרוב."

⁸ מעובד מתוך: יעקב טלמון, שם, עמ' 141.

⁹ הנרי וסרמן, שם, יחידה 2, עמ' 14 - 15.

¹⁰ מעובד מתוך: הנרי וסרמן, שם, יחידה 1, עמ' 54.

¹¹ בתוך: הנרי וסרמן, שם, עמ' 64 - 65.

ב: מכאן שיש מקום מיוחד להתפלא, שלא עמד על משמעות הפריצה שהתיר לעצמו לתחום הזכויות הקרובות ביותר ללבם. [בני עמים אלה כאילו אומרים:] 'מי שמנשל אותי מן השפה שלי... חפץ לגזול ממני גם את תבונתי ואורח חיי, לגזול את כבודו ואת זכויותיו של עם'. ואכן, כשם שאלוהים סובל את קיומן של כל השפות שבעולם, כך צריך השליט לא רק לנהוג סובלנות בשפות השונות של עמיו, אלא גם לרחוש להן כבוד.

א: אבל הוא [יזרף] רצה לקדם עניינים ביתר מהירות, לקדם את התרבות מהר יותר.

ב: התרבות הטובה ביותר של עם אינה מהירה ואי אפשר ליצור אותה בכפיה של שפה זרה. התרבות משגשגת שגשוג נאה ביותר, ואפשר לומר שהיא משגשגת אך ורק על אדמת אומתה, ובניב הלשון שירשה וממשיכה להוריש. באמצעות השפה אפשר לקנות את ליבו של עם, וכלום אין זה רעיון גדול לשתול בלבם של עמים רבים – הונגרים, סלאבים, וולאכים [רומנים] וכו' – גרעיני תקווה לשיפור מצבם בעתיד רחוק יותר, בדרך התואמת את אורחות המחשבה שלהם, בדרך הקרובה ביותר ללב שלהם והמייחדת אותם ביותר?¹²...

קטע מספר 8 - מכתבי הוגה הדעות הגרמני יוהן גוטליב פִּיכטה

"...לאחר שיובאו החקלאות והחרושת לידי דרגה של שלמות, ויחושבו היחסים בין שתיהן ויחס המסחר אליהן, ושל פקידי השלטון אל שלושתם כולם... יבוא הסגר מוחלט של מדינת המסחר... כל מה שנצרך או נמכר בארץ, ולהיפך, כל מה שיוצר ויופק בארץ, יהיה נצרך ונמכר בה. החל מסגירתה הגמורה של המדינה מצמצמת הממשלה את הסחר עם חוץ לארץ עד למינימום. רק למקרה אחד הייתי מניח לחשוב על המשך קיומו של סחר חוץ. דהיינו: טיפוח של מוצר – יהא זה יין, למשל, אשר באקלים של ארצות הצפון, אף אם אינו בלתי אפשרי לחלוטין, כלל וכלל אינו כדאי, ואילו בארץ אחרת, כגון בדרום צרפת, הנהו כדאי במידה רבה מאוד. ואילו באקלים הצפוני כדאי מאוד גידול הדגן, בין מדינות כאלה, שהטבע עצמו קובע את טיבו של סחר החליפין המתמיד ביניהן, ניתן לקיים הסכמי סחר באופן שהאחת תייצר כמות מסוימת של יין והשנייה כמות מסוימת של דגן. זאת בתנאי ששום צד לא ירצה להפיק רווחים, אלא יבטח שוויון ערכים מוחלט!...
...הנוסעים מן המדינה בדיון שיהיו רק המלומדים והאמנים המעולים. לסקרנות הבטלנית ולתשוקת הבידור בל יותר עוד לגרור את השעמום על פני כל הארצות...
...[לאחר שכל אלה יתקיימו] יחסו של העם אל הממשלה, ובארץ מלוכנית אל משפחת המלוכה, יהיה יחס של אושר... ממשלת המדינה המתוארת כאן תצטרך אך לעיתים רחוקות לעונשים או לחקירות מרגיזות. יבוטל המקור העיקרי של עבירות אדם נגד אדם..."¹³

"...בכם [בגרמנים] בלבד, מכל העמים החדשים שבעולם, מצוי גרעין השלמות האנושית באופן החד משמעי ביותר, ועליכם מוטל הצו להיות חיל חלוץ בהתפתחות המין האנושי. אם תבוא עליכם כליה בייחוד זה שלכם, הרי תאבד עמכם כל תקוותו של המין האנושי להיגאל ממעמקי סבלותיו... ועל כן, אין כל מוצא. אם תשקעו, ישקע עמכם המין האנושי כולו, בלי כל תקווה לתחייה בעתיד..."¹⁴
"...תמצית החינוך החדש חייב להרוס כליל את חופש הרצון... ולעומת זאת לעורר ברצון נחישות החלטה וחוסר אפשרות לסגת ממנה, ועל רצון כזה אפשר יהיה לסמוך בביטחון ובאמונה... שיטת החינוך חייבת, כאמור, להיות מאורגנת כך, שהיחיד לא יזז בלבד שיוותר לכלל, אלא שגם יוכל לפעול ולבצע למענו..."¹⁵

¹² בתוך: הנרי וסרמן, אירופה ערש הלאומיות, יחידה 1, (האוניברסיטה הפתוחה; 1989), שם, עמ' 64-65.

¹³ מעובד מתוך: צבי באטשה ואברהם יסעור (עורכים), שם, עמ' 170 - 173.

¹⁴ מעובד מתוך: הנרי וסרמן, שם, יחידה 1, עמ' 54.

¹⁵ בתוך: הנרי וסרמן, שם, עמ' 55.

קטע מספר 9 - הפובליציסט¹⁶ הגרמני יוזף פון גרס על הצרפתים (1776 - 1848)¹⁷

"...הם נבראו להנאות החיים הקלות, אנשים אלה מצוידים בכל מה שעשוי לסייע בידם לחמוק ביתר קלות בין מלכודות החיים. חמי מזג וסוערי מזג ובעלי איברים קלי תגובה ונוחים לקליטת הנאות; בעלי מזג נוח וקל, המסתפק ברפרוף על פני הדברים ולעולם לא מתעמק בהם בעקשנות; בעלי כושר חיים שאמנם מצטיין בחיוניות כובשת, אך נובל אחר כך עד מהרה; ומהבחינה הפיזית הם בעלי מבנה גוף עדין, שאין עליו עומס של חומר מכביד, יש בהם מהבחינה הרוחנית המוסרית, לצד כל הנתונים החיוביים הללו, גם אותה בדיחות דעת המסתפקת רק בליקוט הפרחים שעל פני האדמה, ואינה נותנת דעתה לאוצרות שעשויים היו להתגלות מכוח חדירה מעמיקה יותר לחיק האדמה..."

קטע מספר 10 - מכתבי המשורר הפולני אדם מיצקביץ'

"...בבקעות דיממת ליל, משחירים כבר ההרים,

מתרוננים מחלום אט אט מעינות נמים:

וכמו מנגינת פרחים זורמים ריחות בשמים

ומדברים אל הלב ברחש קולות סתרים..."¹⁸

"...מולדת! מתקה המית יערך ואפעי

מזמרים בבידר ומבסלגיר הנערות,

ינעם לי הלוך בין ביצות טחב קרות

מתעוות בין אודם תותים ובין קשטי זהב..."¹⁹

קטע מספר 11 - מכתבי המשורר הפולני יוליוס סלובצקי²⁰

"...ביום ההוא לפני עלות השמש, ישב אנקהלי [מגולי פולין] על גוש קרח במקום שם, וירא שני עלמים באים

לקראתו. ברוח הקלה אשר נשבה מהם הרגיש כי מאלוהים המה, ויחל במה יבשרוהו והוא קנה כי במקות. ויהי

כאשר דרשו בשלומם כדרך בני אדם ויאמר: הכרתיכם, אל תתעלמו; כי מלאכים אתם...

...ויאמרו העלמים אליו: ... באנו לבשרך מן השמיים, ונוראה גדולה מזאת, אשר לא ידע איש מעולם: בדידות

במחשכים! באנו לבשרך כי מתו אחיך באכלם פגרים, וישתוללו מדם אדם: ואתה האחרון...

ויען אותם אנהלי ויאמר: ... לכו נא! והגידו לאלוהים, כי אם ירצה קרבן נפש, ומסרתי אותה, ואאות כי תמות...

ינפג הלב באנהלי ויצנח... אנהלי מת מת...

והנה לפתע יצא מן הקליל הלהבים פרש רכוב על סוס, כלו מוגן, ויעף בדהרות אימים...

וכאשר הגיע הפרש מעל לחלל וירעם בקול: איש צבא היה פה. יקום!...

הנה לאומים קמים לתהיה! הנה פגרים מרצפות ערים. הנה יד העם רוממה! על נהרות דם ועל מעקות ארמונים

עומדים מלכים חזרים, מעטם ארגמן על חזיקם יאחזון, לכסות חזה מכדור שורק ומסופת נקמת אדם. נזריהם

מראש יעופו כנשרי שמים, וקודקוד מלכים מגולה. מי אשר נשמה באפו, יקום, יחיה! כי עת חיים היא לאמיצים...

ככה ידבר הפרש ואילווי [המסמלת את הרחמים] קמה מעל החלל ותאמר: אל תעירהו, הפרש, כי ישן. הן הוא

לקרבן נועד...

¹⁶ פובליציסט = אדם המפרסם בעיתונות ו/או בספרות את עמדותיו בענייני חברה, כלכלה, מדיניות וכו'.

¹⁷ מעובד מתוך: הנרי וסרמן, שם, עמ' 67.

¹⁸ אדם מיצקביץ', "אלושטה בלילה", מעובד מתוך: י. ליכטנבום, גבעות עולם – מבחר תרגומי שירה, (אחיאסף; ירושלים;

תש"ה) עמ' 186.

¹⁹ אדם מיצקביץ', "הלך", מעובד מתוך: י. ליכטנבום, שם, עמ' 186.

²⁰ יוליוס סלובצקי, אנהלי, מעובד מתוך: תרגום מאת דניאל לייבל, (תרשיש; ירושלים; 1961), עמ' נ"א – נ"ח.

ויעף הפרש הלוהט בשאון כשאון סערה גדולה..."

קטע מספר 12 - המנון פולין²¹:

עוד לא נכנעה פולין, ככל שנוסיף להתקיים, כל אשר כבש האויב בכוח, אנו נשחרר כשהחרב בידנו.
צעד! צעד, דברובסקי! צעד מאיטליה לפולין! תחת פיקודך נשיג אדמתנו.
חצה את [נהרות] הַיִסְלָה והַנְרִטָה אז נהיה פולנים; [נפוליאון] בונפרטה הראה לנו את דרכי הניצחון.
צעד! צעד, דברובסקי! כצ'רניצקי את העיר פּוֹזְנֵן נכבוש מחדש, נילחם בשוודים, לשחרור מולדתנו האסורה בכבלים.

נחזור דרך הים. צעד! צעד, דברובסקי!

קטע מספר 13 - המנון גרמניה²²

גרמניה, גרמניה, מעל הכול, מעל כל דבר בעולם,
כל עוד באחוזה תמיד נדבוק להגנתה.
מהמס ועד לממל, מהאטש ועד לבלט,
גרמניה, גרמניה, מעל הכול, מעל לכל דבר בעולם!
נשות גרמניה, נאמנות גרמנית, יין גרמני, שירה גרמנית,
ישמרו על צלילם הישן ברחבי תבל,
למעשים אציליים יעוררונו כל ימי חיינו,
נשות גרמניה, נאמנות גרמנית, יין גרמני, שירה גרמנית!
אחדות, צדק וחירות למולדת הגרמנית,
אליהם נחתור כולנו בלב ובמעשה.
אחדות צדק וחירות הם הערובה לאושר.
פרחי, מולדת גרמניה, בזהירו של אושר זה!

²¹ ההמנון הושר לראשונה על ידי חילי הלגיון הפולני, בפיקודו של דברובסקי, שסייע לצבאות צרפת באיטליה. הלוחמים הפולנים קיוו שצבאות צרפת יסייעו בידם להקים מחדש את פולין.

²² ההמנון נכתב בשנת 1841 וביטא את השאיפה לאיחוד גרמניה. ההמנון אומץ באופן רשמי על ידי גרמניה בשנת 1922.